

SYMPOZJA KAZIMIERSKIE
POŚWIĘCONE KULTURZE
ŚWIATA PÓŹNEGO ANTYKU
I WCZESNEGO
CHRZEŚCIJAŃSTWA
II

TOWARZYSTWO NAUKOWE KUL

SYMPOZJA KAZIMIERSKIE

POŚWIĘCONE KULTURZE
ŚWIATA PÓŹNEGO ANTYKU
I Wczesnego
CHRZEŚCJAŃSTWA

II

pod redakcją
Bożeny Iwaszkiewicz-Wronikowskiej
Daniela Próchniaka

Lublin
Towarzystwo Naukowe
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

**TOPOGRAFIA ŚWIATA Wczesnochrześcijańskiego.
MIĘDZY STAROŻYTNOŚCIĄ A ŚREDNIOWIECZEM**

WPROWADZENIE

Od maja 1995 roku w Domu Pracy Twórczej KUL w Kazimierzu nad Wisłą odbywają się sympozja organizowane regularnie, co półtora roku, przez pracowników Katedry Historii Sztuki Starożytnej i Wczesnochrześcijańskiej KUL. Ich celem jest tworzenie okazji do wymiany informacji o badaniach prowadzonych w różnych środowiskach naukowych, zajmujących się okresem późnego antyku. Nie mniej ważnym zadaniem tych spotkań jest porównanie różnych sposobów patrzenia na kilka pierwszych wieków obecności chrześcijan w świecie. Udział zarówno archeologów prowadzących obecnie wykopaliska, jak i patrologów i historyków, badaczy tekstów źródłowych, czy wreszcie historyków sztuki, którzy zajmują się zabytkami w jeszcze inny sposób, jest cenną okazją do konfrontacji, a nierzadko i rewizji poglądów.

Dwa pierwsze sympozja, z których materiały opublikowaliśmy w pierwszym tomie *Sympozjów Kazimierskich*¹, poświęcone były następującym zagadnieniom: *Domus – ecclesia – aedes. Powstawanie świątyni chrześcijańskiej* (rok 1995) i *Topografia świata wczesnochrześcijańskiego jako problem badawczy* (rok 1996). Trzecie sympozjum odbyło się 3–4 października 1998 roku, a jego głównym tematem była *Topografia świata wczesnochrześcijańskiego w świetle badań polskich uczonych*². W zaprezentowanych referatach otrzymaliśmy przegląd badań nad pewnymi aspektami obecności chrześcijan w dolinie Nilu (J. S. Partyka, B. Rostkowska, B. Żurawski), w Mezopotamii (T. Gołgowski), na terenie Istrii (B. Iwaszkiewicz-Wronikowska), Mezji (P. Pawlak, Z. Kalinowski) i Irlandii (R. Bulas). Wystąpienia te miały charakter informacyjny, podobnie jak i przedstawiane „na gorąco”, tuż po powrocie do Polski, raporty z prowadzonych właśnie wykopalisk: w Izraelu (I. Skupińska-Løvset), Sudanie (S. Jakobielski i B. Żurawski) i Libanie (T. Wali-

¹ B. Iwaszkiewicz-Wronikowska (red.), *Sympozja Kazimierskie poświęcone kulturze świata późnego antyku i wczesnego chrześcijaństwa*, Lublin 1998.

² Zob. sprawozdanie: „Vox Patrum” 34-35 (1998), s. 672n.

szewski), a także filmowa relacja z wyprawy do Konstantynopola i Azji Mniejszej (H. Pietras). Wśród komunikatów znalazły się zapowiedzi wydawnicze (ks. M. Starowieyski: *Słownik wczesnochrześcijańskich pisarzy orientalnych*), zaanonsowano też projekty badawcze przewidziane do realizacji w najbliższym sezonie, na przykład A. Łukaszewicza (eksploracja dzielnicy miejskiej starożytnego i późnoantycznego miasta położonej w pobliżu świątyni Hathor w Dendera) i P. Pawłaka (architektura wczesnośredniowiecznych budowli sakralnych Chersonesu Taurydzkiego). Program był bogaty, a dyskusje, tym razem prowadzone głównie w kuluarach, gorące. Jednomyślnie postanowiono więc, że spotkania w Kazimierzu nad Wisłą powinny być kontynuowane.

Czwarte Sympozjum Kazimierskie odbyło się 6–7 maja 2000 roku. Wracając do formuły przyjętej podczas pierwszych dwóch sympozjów i tym razem zaproponowaliśmy temat, który miał sprowokować dyskusję: *Miasto późnoantyczne. Między starożytnością a średniowieczem*. Zwróciliśmy się z prośbą do uczestników spotkania, żeby zechcieli zastanowić się nad następującymi, istotnymi dla zrozumienia procesu przemian, jakim podlegały miasta w okresie późnego antyku, zagadnieniami: 1. Czynniki, które spowodowały przeobrażenia wewnętrznej struktury topograficznej miast (wojny i ich skutki, zanikanie kultów pogańskich, rozwój chrześcijaństwa); 2. Formy przeobrażeń (zmiana hierarchii elementów zabudowy, policentryzm, rozbieżność jednolitości wewnętrznej struktury miasta, degradacja budowli publicznych, przystosowanie dawnych obiektów do nowych zastosowań); 3. Porównanie sytuacji miast na Wschodzie i Zachodzie (początek przemian i ich przebieg). Wprowadzeniem do obrad i dyskusji był referat B. Iwaszkiewicz-Wronikowskiej. Podobną rolę spełnił też stawiający wiele fundamentalnych pytań tekst wygłoszony przez Z. Kissa. Niektóre wystąpienia dały możliwość przyjrzenia się z bliska późnoantycznym reliktom Tyru (J.-P. Rey-Coquais), Antiochii Hippos/Sussita (J. Młynarczyk), Palmyry (M. Gawlikowski), Abu Mena (W. Godlewski), Hermopolis Magna (M. Barański). Inne pokazały ogromną różnorodność oddziałujących na sytuację w miastach czynników, takich na przykład jak działalność ośrodków monastycznych (J. S. Partyka), czy funkcje biskupów (K. Ilski). Pojawił się też problem „kontynuacji i dyskontynuacji” (J. Piekalski), bez poruszenia którego jakakolwiek dyskusja o mieście późnoantycznym najwyraźniej nie mogłaby się odbyć.

Materiały z III (niestety tylko część tekstów została nam dostarczona) i IV Sympozjum publikujemy łącznie. Zabieg ten wydaje się uzasadniony, ponieważ temat obu spotkań był pokrewny. Treść zdecydowanej większości tekstów zgromadzonych w niniejszym tomie odnosi się do topografii, bo przecież problematyka ta pojawia się również jako jeden z głównych elementów tych zmian, jakie zachodziły w miastach późnoantycznych. Proponujemy więc jako wspólny tytuł tego tomu

swego rodzaju trawestację tematów obu sympozjów: *Topografia świata wczesnochrześcijańskiego. Między starożytnością a średniowieczem*.

Mamy nadzieję, że dyskusja nad problematyką, którą poruszają publikowane poniżej teksty znajdzie swoją kontynuację w trakcie kolejnego Sympozjum Kazimierskiego, które zaplanowaliśmy na rok 2001. Zamierzamy poświęcić je roli biskupów w kształtowaniu miasta późnoantycznego.

LISTA UCZESTNIKÓW III SYMPOZJUM

Ryszarda BULAS, Lublin
Barbara FILARSKA, Warszawa
Tadeusz GOŁGOWSKI, Warszawa
Bożena IWASZKIEWICZ-WRONIKOWSKA, Lublin
Stefan JAKOBIELSKI, Warszawa
Elżbieta JASTRZĘBOWSKA, Warszawa
Zygmunt KALINOWSKI, Poznań
Zsolt KISS, Warszawa
Ks. Stanisław LONGOSZ, Lublin
Adam ŁUKASZEWICZ, Warszawa
Małgorzata MARTENS-CZARNECKA, Warszawa
Ks. Józef NAUMOWICZ, Warszawa
Ks. Jerzy PAŁUCKI, Lublin
Piotr PAWLAK, Poznań
Jan Stanisław PARTYKA, Warszawa
Henryk PIETRAS SJ, Kraków
Violetta RĄCZEWSKA, Bydgoszcz
Bożena ROSTKOWSKA, Warszawa
Ida RYL-PREJBISZ, Warszawa
Ilona SKUPIŃSKA-LØVSET, Łódź
Ks. Marek STAROWIEYSKI, Warszawa
Ks. Mariusz SZRAM, Lublin
Ewa WALISZEWSKA, Warszawa
Tomasz WALISZEWSKI, Warszawa
Elżbieta WOŹNIAK, Lublin
Bogdan ŻURAWSKI, Warszawa

LISTA UCZESTNIKÓW IV SYMPOZJUM

Marek BARAŃSKI, Warszawa
Ryszarda BULAS, Lublin
Mariusz BURDAJEWICZ, Warszawa
Stanisław DUCIN, Lublin
Ks. Józef FIGIEL, Lublin
Barbara FILARSKA, Warszawa
Halina GAJEWSKA Warszawa
Krystyna GAWLIKOWSKA, Warszawa
Michał GAWLIKOWSKI, Warszawa
Włodzimierz GODLEWSKI, Warszawa
Tadeusz GOŁGOWSKI, Warszawa
Kazimierz ILSKI, Poznań
Bożena IWASZKIEWICZ-WRONIKOWSKA, Lublin
Zsolt KISS, Warszawa
Henryk KOWALSKI, Lublin
Małgorzata MARTENS-CZARNECKA, Warszawa
Jolanta MŁYNARCZYK, Warszawa
Jan Stanisław PARTYKA, Warszawa
Jerzy PIEKALSKI, Wrocław
Daniel PRÓCHNIAK, Lublin
Jean-Paul REY-COQUAIS, Dijon
Bożena ROSTKOWSKA, Warszawa
Ks. Mariusz SZRAM, Lublin
Elżbieta WOŹNIAK, Lublin
Stanisław ŻÓRAWSKI, Lublin

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
Wprowadzenie	9
Lista uczestników III Sympozjum	12
Lista uczestników IV Sympozjum	13
Zsolt KISS, Między starożytnością a średniowieczem. Kilka uwag o rozdziwieniu pomiędzy historią a kulturą	15
Bożena IWASZKIEWICZ-WRONIKOWSKA, Miasta późnoantyczne rzymskiego Zachodu w świetle badań archeologicznych. <i>Status quaestionis</i>	19
Ryszarda BULAS, Pierwsze kościoły i klasztory iryjskie (V wiek)	53
Jerzy PIEKALSKI, Towns in the Rhineland between ancient times and middle ages. Problem of continuation	71
Halina GAJEWSKA, Miasta późnoantyczne nad Dolnym Dunajem	79
Zygmunt KALINOWSKI, Piotr PAWLAK, Wczesnochrześcijańska bazylika i rezydencja biskupa w Novae (Svištov – Bułgaria)	113
Daniel PRÓCHNIAK, Artašat i Dvin. Dwie stolice starożytnej i wczesnochrześcijańskiej Armenii	121
Elżbieta JASTRZĘBOWSKA, Embolos. Reprezentacyjna ulica Efezu we wczesnym i późnym Cesarstwie	149
Tadeusz GOŁGOWSKI, Górna Mezopotamia w okresie późnego antyku	171
Michał GAWLIKOWSKI, Palmyra bizantyńska. Miasto i jego katedra	187
Jean-Paul REY-COQUAIS, Une ville du Proche Orient à l'époque paléochrétienne d'après ses inscriptions: Tyr au V ^e et au VI ^e siècle	197
Jolanta MŁYNARCZYK, Antiochia Hippos (Sussita). Miasto późnoantyczne	215
Ilona SKUPIŃSKA-LØVSET, Pierwszy sezon wykopalisk w Betsaidzie	225
Jan Stanisław PARTYKA, Nowe ustalenia w topografii Cel (Kellia) na podstawie inskrypcji ...	235
Włodzimierz GODLEWSKI, Abu Mena na styku antyczności i średniowiecza orientalnego ...	241
Marek BARAŃSKI, Między klasycznym Hermopolis Magna a chrześcijańskim Schmun	259
Jan Stanisław PARTYKA, Teby wczesnochrześcijańskie. Rola ośrodków monastycznych w kształtowaniu nowej struktury miasta	273
Małgorzata MARTENS-CZARNECKA, Nowe malowidła odkryte w klasztorze na komie H w Starej Dongoli (Sudan) w kampanii wykopaliskowej w 2000 r.	281

12149 w.

